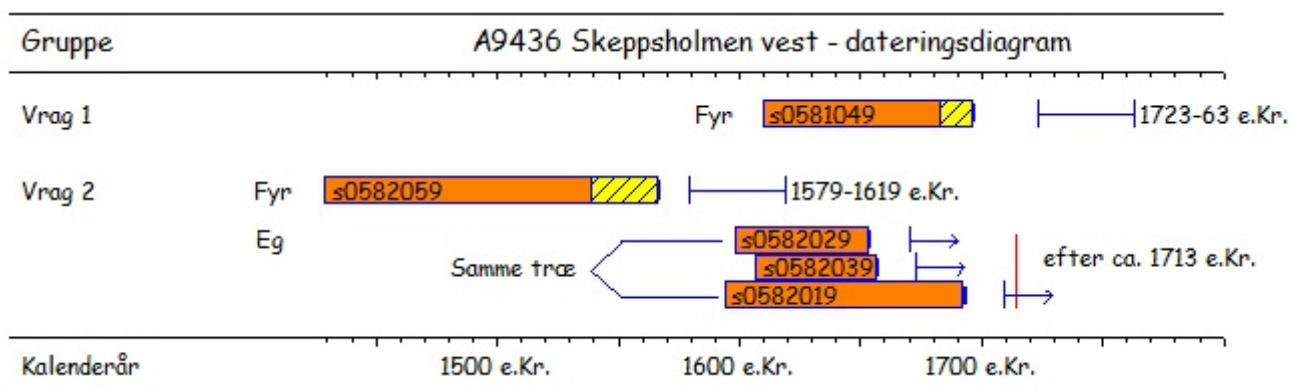

Dendrokronologisk undersøgelse af tømmer fra to skribsvrag fundet vest for Skeppsholmen, Stockholm, Sverige

af
Orla Hylleberg Eriksen

SVERIGE

Skeppsholmen vest

Stockholms kommune

Undersøgelse af skibsvrag

Koordinater: (WGS84) 59.32519°N/18.08029°E

Formål: Datering og opbygning af grundkurve.

Indsendt af Sjöhistoriska Museet ved Jim Hansson.

Indsamling af prøver: Jim Hansson.

Laboratorieundersøgelse: Orla Hylleberg Eriksen.

Rapport udarbejdet: Maj 2016.

NNU j.nr.: A9436

Publicering:

Med mindre andet er aftalt kan resultatet frit anvendes med henvisning til NNU rapport 38, 2016 af Orla Hylleberg Eriksen. Kontakt evt.

laboratoriet for hjælp og yderligere oplysninger (dendro@natmus.dk).

Rapporten kan downloades fra hjemmesiden www.nnu.dk, (eller mirror-site nnuweb.dk) under Dendrokronologi, Rapporter.

Vrag 1

Fire prøver er undersøgt. Tre prøver af eg (*Quercus* sp.) og én prøve af fyr (*Pinus sylvestris*). Der er ikke splintved bevaret på egetræsprøverne. På fyrretræsprøven er der splintved bevaret. Egetræsprøverne er ikke dateret. Fyrretræsprøven er dateret. Yngste fuldstændig bevarede årring på S0581049 er dannet i 1697. Prøven omfatter 14 splintårringe. Efter tillæg af årringe i det manglende splintved, kan det beregnes, at træet, som prøven kommer fra, er fældet i tidsrummet ca. 1723-1763 e.Kr.

A9436 Skeppsholmen vest, vrag 1 - Krydsdatering med referencekurver	
	fyr S0581049
Gotland, GOTPINUS	5.22
Østsverige, ostpin01	5.32
Superøst Sverige, ostpin02	6.13
Poland, polpinus	4.32

Dendroprovinien: Ingen af *t*-værdierne er så høje, at der kan peges på et bestemt område, udover området omkring østersøen.

Vrag 2

Fem prøver er undersøgt. Fire prøver af eg (*Quercus* sp.) og én prøve af fyr (*Pinus sylvestris*). Der er ikke splintved bevaret på egetræsprøverne. På fyrretræsprøven er der splintved bevaret. Tre af egetræsprøverne er dateret og fyrretræsprøven er også dateret.

Egetræsprøverne

To af de daterede egetræsprøver hidrører formentlig fra det samme træ idet der er stor lighed mellem de to kurver. Kurverne fra disse to prøver er derfor sammenregnet til en trækurve (S0582T01). Yngste bevarede årring på S0582019 er dannet i 1693. Der er ikke splintved bevaret på prøven. Efter tillæg af årringe i det manglende splintved kan det beregnes, at træet, som prøven kommer fra, er fældet *efter* ca. 1713 e.Kr. Denne datering kan også gælde de andre daterede egetræsprøver fra vrage 2. Kurverne fra S0582039 og S0582T01 er sammenregnet til en middelkurve (S0582M01) på 100 år, som dækker perioden 1594-1693 e.Kr.

A9436 Skeppsholmen vest, vrage 2 - Krydsdatering med referencekurver	
	eg S0582M01
A6950 Rosenborg, 0015m002	6.54
Vest Danmark, Vest Danmark 01	5.41
Slesvig-Holsten, DM100003	5.52
Norge, NTest1	6.22
Skåne og Blekinge, SM000005	6.58

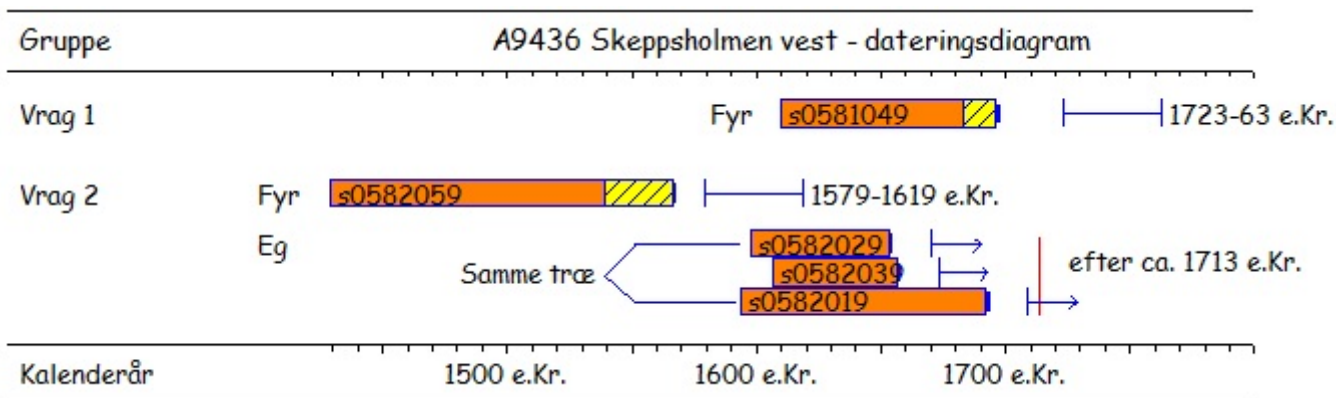
Dendroprovinien: Ingen af *t*-værdierne er så høje, at der kan peges på et bestemt område, udover Skandinavien.

Fyrretræsprøven

S0582059 er dateret. Yngste fuldstændig bevarede årring på S0582059 er dannet i 1567. Prøven omfatter 28 splintårringe. Efter tillæg af årringe i det manglende splintved, kan det beregnes, at træet, som prøven kommer fra, er fældet i tidsrummet ca. 1579-1619 e.Kr.

A9436 Skeppsholmen vest, vrage 2 - Krydsdatering med referencekurver	
	fyr S0582059
Helsing, helpin11	6.38
Telemark, nomk0703	7.14
Norge, superno1	6.22
Uppland, uppin03	8.39

Dendroprovinien: *t*-værdierne peger på området omkring Uppland i det mellemsvenske område.

Splintstatistikker:

Egetræ: 20 år [-5, +10]

Fyrretræ: 40-80 år.

For *t*-værdier se Baillie & Pilcher, 1973.

A9436 Skeppsholmen vest - Katalog								
Unders nr.	Beskrivelse	År	Marv	Splint	Slutring	Synkron position	Fældning	Bem.
Vrag 1								
S0581019	Bottenstock	92	ja	nej	H1		ikke dateret	eg
S0581029	Bordlægning	64	1-2 cm	nej	H1		ikke dateret	eg
S0581039	Bordlægning	96	5-6 cm	nej	H1		ikke dateret	eg
S0581049	Bordlægning/förhydring	88	3-4 cm	14 år	S1	1610-1697	ca. 1723-63	fyr
Vrag 2								
S0582019	Skeppstimmer 1	100	2-3 cm	nej	H1	1594-1693	se S0582T01	eg
S0582029	Skeppstimmer 2	57	4-5 cm	nej	H1	1598-1654	se S0582T01	eg
S0582039	Skeppstimmer 3	51	3-4 cm	nej	H1	1607-1657	efter ca. 1677	eg
S0582049	Bordlægning	97	3-4 cm	nej	H1		ikke dateret	eg
S0582059	Bottenstock	139	4-5 cm	28 år	S1	1429-1567	ca. 1579-1619	fyr
S0582T01	Trækurve (2019+2029)	100	2-3 cm	nej	H1	1594-1693	efter ca. 1713	eg

Tegnforklaring: B - bark, W - waldkante (barkring), vf - vinterfældning, sf - sommerfældning, Hx - Heartwood (kerneved) x = antal, Sx - Sapwood (splintved) x = antal. Hx og Sx angiver årringe, som ikke er inkluderet i rubrikkerne År og Splint. H/S angiver Heartwood/Sapwood grænse.

Generelt om dendrokronologiske undersøgelser

Undersøgelsen foretages på et tværsnit af træprøven, hvor målebanerne tildannes ved hjælp af en barberbladskniv. Ved undersøgelsen anvendes et mikroskop med forstørrelse på ca. 10 - 40 gange samt en målemaskine til datafangst.

Årringene i den enkelte prøve måles normalt mindst to gange, helst på to forskellige målebaner. Årringskurven for de enkelte radier tegnes for visuel kontrol af målingerne for den enkelte prøve. Efter eventuelle rettelser/korrektioner regnes de to radier sammen til den kurve, som repræsenterer prøven. Kurverne søges synkroniseret relativt og der beregnes eventuelt én eller flere middelkurver (lokalitetskronologier). Såvel enkeltkurver som eventuelle middelkurver søges dateret ved hjælp af allerede udarbejdede grundkurver ("masterkronologier"). Det dendrokronologiske Laboratorium ved Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser har udarbejdet et grundkurvekomplex (flere lokale grundkurver) for egetræ, som dækker perioden fra nutiden og tilbage til ca. 100 f.kr. Derudover har laboratoriet adgang til de fleste regionale egetrækronologier i Nordeuropa takket være et udstrakt samarbejde med de dendrokronologiske laboratorier ved Lunds - og Hamborgs Universitet.

Rapporten omfatter alle undersøgte prøver (daterede og udaterede). Der gives en summarisk redegørelse, efterfulgt af en kort karakteristik af hver enkelt prøve.

Ved daterede prøver oplyses det tidsspand, som de bevarede årringe dækker, samt træets fældningstidspunkt.

Hvis der er bark bevaret på prøven, eller hvis det er muligt, at fastslå om barkringen er bevaret, er det endvidere angivet, om træet er fældet om vinteren eller om sommeren. Barkringen er den sidst dannede årring i træets levetid og ligger umiddelbart under barken. Ved vinterfældning er barkringen færdigdannet, og træet må være fældet uden for vækstsæsonen, dvs. i oktober-april, mens sommerfældning angiver, at barkringen ikke er færdigdannet, og at træet er fældet i vækstsæsonen, maj-september.

Fældningstidspunkt - anvendelsestidspunkt - datering!

En dendrokronologisk dateringsundersøgelse giver oplysning om dannelsesstidspunktet for de undersøgte årringe, samt hvornår træet blev fældet. Alle undersøgelser viser, at under normale omstændigheder blev træet anvendt kort tid efter fældningen.

Det er f.eks. muligt at sammenligne dendrokronologiske og kulturhistoriske (skriftlige kilder, inskriptioner o.l.) dateringer. En undersøgelse som Hamborg Universitet har udført på knap 200 malerier på egetræspaneler, hvor kunstneren har signeret og dateret maleriet, viste, at der sjældent er gået mere end 5 år mellem fældningen af træet og fremstillingen af maleriet. Disse resultater understøttes af tilsvarende sammenligninger udført på bygningstømmer i Danmark. Ofte viser det sig, at fældningsår er sammenfaldende med anvendelsesår.

Spørgsmålet om lagring kan også besvares ud fra iagttagelser på de bevarede træstykker. Ved lagring af træ er det vigtigt at få fjernet bark og den yderste bløde del (splinten), som let bliver udsat for insekt- og rådgreb. Findes der derfor bark og intakt splintved på jordgravede stolper o.l., tyder det på, at de ikke har ligget ret længe, før de blev anvendt. Endvidere vil der, som følge af skrumpning under tørringen, uvægerligt opstå radiale sprækker (tørkeridser) i nyfældet træ, hvis det lagres i længere tid. Når træet derefter graves ned, fyldes disse sprækker med jord, hvorved de bliver let genkendelige, når træet senere undersøges. Mangler de, er det tegn på, at tømmeret er nedgravet i "frisk" tilstand.

En del formforandringer, som først kan være indtruffet efter træets forarbejdning, viser, at tømmeret er bearbejdet i "saftfrisk" tilstand. F.eks. bliver kvarttømmer, som oprindeligt er fremstillet med et retvinklet tværsnit, rombisk ved tørkesvind. Dette kan ofte iagttages ved tømmer i tagkonstruktioner.

Træ og i særlig grad egetræ lader sig nemmest bearbejde med håndværktøj (økser, kiler mm) i frisk tilstand. Efter flere års udtørring bliver egetræ så hårdt, at der ofte må maskindrevet værktøj til for at skære det igennem. Gennem hele vor forhistorie var kiler, skovøksen, bredbilen, stødøksen og skarøksen tømmerens vigtigste arbejdsredskaber. Værktøjsspor fra disse redskaber viser tydeligt, at træet er bearbejdet kort tid efter fældningen. For fortidens håndværkere har det ikke været et spørgsmål om at bruge vellagret tømmer, man at få træ, som specielt var velegnet til den opgave, de stod over for.

En datering af én enkelt prøve giver ikke en sikker datering af et helt bygningsværk (det være sig kirke, hus, borg, skib o.l.). Der kan være tale om genbrug, reparation etc. Har man derimod mange prøver fra den samme konstruktion, hvor den dendrokronologiske undersøgelse viser, at de har samme fældningstidspunkt, er der stor sandsynlighed for, at træerne er fældet ad hoc og anvendt med det samme. Endvidere er der mulighed for at tage hensyn til eventuelt genbrug af tømmer, reparationer, byggefasen og lignende.

Beregning af fældningstidspunkt

Muligheden for at opnå en præcis angivelse af fældningstidspunktet for egetræ afhænger af, om der er bark eller splintved bevaret på prøverne.

Splintveddet findes lige under barken og omfatter træets sidstdannede årringe. Hvis der er bark eller barkkant tilstede, betyder det, at barkringen er bevaret, og fældningstidspunktet kan derfor *angives præcist*. Er kun en del af splintveddet bevaret på prøven, kan fældningstidspunktet *beregnes med stor nøjagtighed*, idet det manglende antal årringe i splintveddet kan beregnes i de fleste tilfælde. Kan overgangen mellem kerne- og splintved konstateres, er det muligt at angive et omtrentligt tidspunkt, hvor fældnings-tidspunktet vil ligge, selvom intet af splintveddet er bevaret. Endelig kan både splintveddet og en del af kerneveddet mangle. I dette tilfælde er det kun muligt at *angive det tidligst mulige* fældningstidspunkt.

Til beregning af fældningstidspunktet anvendes en “splintstatistik” udarbejdet på grundlag af empiriske undersøgelser.

Der foreligger oversigter for egetræ fra Irland, England, Vesttyskland og Polen. Resultaterne varierer, men generelt gælder det, at jo større egenalder et egetræ har, jo flere årringe findes der i splintveddet, samt at “modne” egetræer (100-200 årige), som har vokset i Irland og England gennemsnitligt indeholder flere årringe (ca. 30) i splintveddet end træer, som har vokset i Vesteuropa (ca. 25), og at antallet af splintårringe aftager jo længere østpå, træerne har vokset (13-19 i Polen).

Forskningen vedrørende fastlæggelse af antallet af splintårringe i egetræ er i konstant udvikling, og der kan ikke gives noget entydigt svar på problemstillingen. HILLAM, J., MORGAN, R. A. and TYERS, I. G.: Sapwood estimates and the dating of short ring sequences. *Applications in Tree-ring Studies*, ed. R. G. Ward. BAR S333, 1987, 165-185, berører emnet generelt og anbefaler et tillæg for manglende splint på 10-55 år.

